

Абулқосимов Хасан Пирназарович,
иқтисодиёт фанлари доктори, профессор,
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
университети
Саидахмедова Нодира Илхамовна,
Иқтисодиёт фанлари доктори(DSc), Жиззах
политехника институти, доценти.

ЎЗБЕКИСТОНДА ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

УДК: 658.11.4+338.24(575.1)

АБУЛҚОСИМОВ Ҳ.П., САИДАХМЕДОВА Н.И. ЎЗБЕКИСТОНДА ОЗИҚ-ОВҚАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Мақолада озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг зарурлиги ва моҳияти, тенденциялари, бу борадаги муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари таҳлил қилинган.

Таянч иборалар: иқтисодиёт, қишлоқ хўжалиги, хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик, озиқ-овқат, озиқ-овқат хавфсизлиги, озиқ-овқатга қарамлилик, таҳдидлар.

АБУЛКАСИМОВ Х.П., САИДАХМЕДОВА Н.И. ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УЗБЕКИСТАНЕ

В статье проанализированы сущность и необходимость обеспечения продовольственной безопасности, тенденции, проблемы и пути их решения.

Ключевые слова: экономика, сельское хозяйство, безопасность, экономическая безопасность, продовольствия, продовольственная безопасность, продовольственная зависимость, угрозы.

ABULKASIMOV H.P., SAIDAKHMEDOVA N.I. PRIORITY AREAS OF FOOD SECURITY IN UZBEKISTAN

The article analyzes the essence and necessity of ensuring food security, trends, problems and solutions.

Key words: economy, agriculture, security, economic security, Food, food security, food dependence, threats.

Кириш.

Озиқ-овқат хавфсизлиги масалалари Ўзбекистон ижтимоий-иқтисодий сиёсатида мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб марказий ўринлардан бирида туради. Шу боис, озиқ-овқат хавфсизлиги ва у билан боғлиқ масалалар давлат миқёсида алоҳида эътибор билан қаралмоқда. Бу тегишли ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларда, уларнинг ижросини таъминлашда ўз ифодасини таъминлашда ўз ифодасини топмоқда. Жумладан, 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида ҳам “Қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш” йўналишининг асосий вазифалари қаторида “...таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини изчил ривожлантириш, мамлакатимиз озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, аграр секторнинг экспорт салоҳиятини сезиларли даражада ошириш”¹ белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида глобал пандемия озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга жиддий эътибор қаратиш зарурлигини яна бир бор тасдиқлаганлигини қайд этиб, **“Умуман, халқимиз хотиржам бўлиши керак: сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш, бу борада кафолатланган захирани яратиш ва уларни бозорга узлуксиз етказиб бериш ҳамда нарх-наво барқарорлигини таъминлаш ишларига устувор даражада эътибор қаратилади. Бунинг учун Ҳукумат ва ҳокимликлар томонидан барча чоралар кўрилади ҳамда бу масала Президентнинг доимий назоратида бўлади”**², - деб таъкидлади. Шу нуқтаи назардан, озиқ-овқат хавфсизлигини баҳолаш, уни таъминлашнинг илмий-назарий ва услубий жиҳатларини тадқиқ этиш ҳамда устувор йўналишларини асослаш бўйича тадқиқотлар олиб бориш соҳадаги долзарб муаммолардан саналади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармонининг 1-илоvasи. lex.uz.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабрь. // «Халқ сўзи» газетаси, 2020 йил 30 декабрь.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатларида иқтисодий хавфсизлик, шу жумладан, озиқ-овқат хавфсизлиги муаммолари М.Г.Алимжанова, А.Н.Анищенко, К.М.Бекмухамедова, А.М.Жондарев, Л.П.Гончаренко, А.А.Кайгородцев, А.В.Колосов, Э.Н.Крылатых, В.З.Мазлова, Н.В.Межонова, В.И.Назаренко, Т.В.Ускова, Фурс И.Н. ва бошқаларнинг илмий ишларида тадқиқ этилган³. Уларнинг асарларида мамлакат иқтисодий хавфсизлиги, шу жумладан, озиқ-овқат хавфсизлигини глобал, миллий ва ҳудудий даражада баҳолаш ва таъминлашнинг назарий-услубий ва амалий жиҳатлари батафсил ёритилган.

Ўзбекистонда иқтисодий хавфсизлик, шу жумладан, озиқ-овқат хавфсизлиги муаммолари О.А.Абдуғаниев, Ҳ.П.Абулқосимов, С.С.Бекенов, Б.Б.Беркинов, Б.Э.Мамарахимов, Т.С.Расулов, Ш.Р.Қобилов, Д.Н.Саидова, И.Б.Рустамова⁴ ва бошқаларнинг илмий ишларида ўрганилган.

³ Алимджанова М.Г., Бекмухамедова К.М. Правовая основа обеспечения продовольственной безопасности в условиях Евразийского экономического Союза // <http://www.eurasiancommission.org>; Анищенко А.Н., Ускова Т.В., Семенов Р.Ю., Чекинский А.Н. Продовольственная безопасность региона. – М.: ИСЭРТ РАН, 2014. – 140 с.; Кайгородцев А.А. Экономическая и продовольственная безопасность Казахстана. Вопросы теории, методологии, практики. – Усть Каменогорск, 2006. – 384 с.; Крылатых Э.Н., Мазлова В.З., Межонова Н.В. Национальная экономика: обеспечение продовольственной безопасности в условиях интеграции: Монография /– М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. – 238 с.; Назаренко В.И. Продовольственная безопасность (в мире и в России). – М.: Памятники исторической мысли, 2011. – 286 с.; Фурс И.Н. Продовольственная безопасность Белоруси: монография. – Мн.: ИСПИ, 2000. – 168 с.

⁴ Абдуғаниев О.А. Минтақанинг озиқ-овқат билан таъминланганлигини баҳолаш усуллари ва мезонлари // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. №3. Май-июнь 2018 йил. // www.iqtisodiyot.uz; Абулқосимов Ҳ.П., Расулов Т.С. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий жиҳатлари ва йўналишлари. Монография. – Т.: “Fan va texnologiya”, 2017. – 152 бет; Бекенов С.С. Критерии и оценки продовольственной безопасности // Вестник КРСУ. №2. 2003. // <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2003/v2/a03.html>; Беркинов Б.Б., Ахмедов У.Қ. Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган истеъмол талабларининг таҳлили // http://www.biznes-daily.uz/ru/birja_expert/24951; Мамарахимов Б.Э. Ўзбекистонда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш ва саноатини ривожлантириш // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. №5, сентябрь-октябрь 2016 йил. // www.iqtisodiyot.uz; Саидова Д.Н., Рустамова И.Б., Турсунов Ш.А. Аграр сиёсат ва озиқ-овқат хавфсизлиги. Уқув қўлланма. – Т.: ЎзФА Асосий кутубхонаси босмаҳонаси нашриёти, 2016. – 258 бет.

1-расм. Озиқ-овқат хавфсизлиги тушунчасининг элементлари¹.

Тадқиқотнинг мақсади озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий асосларини такомиллаштириш юзасидан илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг объекти сифатида қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат саноати тармоқлари субъектлари танланган.

Тадқиқотнинг предмети мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш жараёнида юзага келадиган ташкилий, иқтисодий ва ижтимоий муносабатлар мажмуи ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот жараёнида илмий абстракция, анализ ва синтез, илмий умумтаҳлил, таққослаш, эксперт баҳолаш ва бошқа усулларидан фойдаланилган.

Асосий натижалар. Турли расмий ҳужжатлар ҳамда илмий ёндашувлар таҳлилидан келиб чиққан ҳолда, фикримизча, “озиқ-овқат хавфсизлиги” тушунчасига мамлакат асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан ўзини-ўзи таъминлаши асосида озиқ-овқат мустақиллигига эришиш негизида иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг ички манбалари ва мақбул даражадаги импортни мувофиқлаштириш орқали фуқароларнинг фаол ва соғлом ҳаёт тарзини таъминлаш учун зарур бўлган сифатли ва хавфсиз озиқ-овқат маҳсулотларига мамлакатда белгиланган истеъмолнинг рационал меъёрларидан кам бўлмаган ҳажмларда жисмоний (микдорий), иқтисодий, ижтимоий жиҳатдан ишончли ва барқарор эришишни ифодалайди, деб таъриф бериш мақсадга мувофиқ.

Бизнингча, умумжаҳон озиқ-овқат хавфсизлиги бўйича Рим декларациясида қайд этилган “озиқ-овқат хавфсизлиги” тушунчасининг муҳим элементлари сифатида озиқ-овқатга жисмоний (микдорий) ва иқтисодий жиҳатдан эришиш, озиқ-овқат мустақиллиги, ишончлилик ва барқарорлик кабиларни асос қилиб олган ҳолда унга ижтимоий жиҳатларни қўшиш муҳим (қаранг: 1-расм).

Озиқ-овқат хавфсизлиги турли даражаларда таъминланади. Шунинг учун у турли шаклларда намоён бўлади. Бизнингча, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш даражаларини қуйидагича изоҳлаш мақсадга мувофиқ:

– **юқори даражада таъминланган озиқ-овқат хавфсизлиги** – қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш аҳолининг зарурий минимал истеъмол даражасидан юқори бўлиб, фақат мамлакат ишлаб чиқарувчилари томонидан таъминланади ҳамда экспорт қилинади;

– **таъминланган озиқ-овқат хавфсизлиги** – қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш давлатнинг ички эҳтиёжларини асосан қондиради ва истеъмол аҳолининг зарурий минимал даражасидан юқори бўлиб, мамлакат ишлаб чиқарувчилари томонидан таъминланади;

– **қўшимча тарзда таъминланган озиқ-овқат хавфсизлиги** – қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш давлатнинг ички эҳтиёжларини тўлиқ қондирмайди, истеъмол аҳолининг зарурий минимал даражасидан юқори бўлиши учун хориж мамлакатлар-

¹ Муаллифлар томонидан тузилган.

2-расм. Озиқ-овқат хавфсизлигига ташқи таҳдидлар¹

дан озиқ-овқат маҳсулотлари қисман импорт қилинади;

– **озиқ-овқатга қарамлилик** – қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотларини ишлаб чиқариш давлатнинг ички эҳтиёжларини қондирмайди, истеъмолнинг зарурий минимал даражаси хориж (учинчи) мамлакатлардан озиқ-овқат маҳсулотларини импорт қилиш асосида таъминланади.

Мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигига ташқи таҳдидлар мамлакат ташқарисида, шу жумладан жаҳон ва глобал миқёсларда ҳамда қўшни ва ҳамкор мамлакатларда юзага келадиган ва унга хавф туғдирадиган ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий жараёнлар, омиллар ҳамда воқеликларда намоён бўлади (2-расм).

Шунингдек, мамлакат ичида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга салбий таъсир кўрсатадиган, хавф соладиган, уни қийинлаштирадиган, муаммоли вазиятлар вужудга келишига сабаб бўладиган омиллар, жараён ва воқеликлар, ички таҳдидлар, деб аталади (3-расм).

Мамлакатимизда олиб борилаётган кенг тармоқли иқтисодий ислохотлар натижасида 2012 йилдаги баҳолашда Ўзбекистонда озиқ-овқат маҳсулотларига иқтисодий мақбуллик даражаси 35,1 фоизни, мавжудлилик ва етарлилик даражаси 44,9 фоизни, сифат ва хавфсизлик даражаси 42,5 фоизни, ўртача индекс 40,8 фоизни ташкил қилган бўлса, 2019 йилда эса бу борада мос равишда 65,6, 55,1, 53,4 ва 54 фоизгача ўсиш таъминланган.

¹ Тадқиқот натижалари асосида муаллифлар томонидан тузилган.

3-расм. Озиқ-овқат хавфсизлигига ички таҳдидлар¹.

Таҳлиллар кўрсатишича, аҳоли жон бошига асосий турдаги озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг 1991-2019 йилларда ўсиши уларнинг бу борада Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти ва Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан белгиланган рационал истеъмол меъёрларига нисбатан бирмунча яқинлашганлигидан, дон, сабзавот ва полиз маҳсулотлари, озуқабоп экинлар маҳсулотлари бўйича эса ошиб кетишга эришилганлигидан далолат беради (1-жадвал).

Юқоридаги ижобий ҳолатларни мустақиллик йилларида аграр соҳада олиб борилаётган

иқтисодий ислохотларнинг пировард натижаси сифатида баҳолаш мумкин. Хусусан, картошка, сут ва сут маҳсулотлари, тухум, мева ва резаворлар, гўшт (тирик вазнда)ни аҳоли жон бошига ишлаб чиқариш уларнинг рационал истеъмоли меъёрлари даражасига бирмунча яқинлашиб қолган. Дон маҳсулотлари етиштириш эса аҳоли жон бошига рационал истеъмол меъёрларига нисбатан ўртача 150 фоизга таъминланган. Аммо, бу ҳолат мамлакатда дон маҳсулотлари етиштириш бўйича озиқ-овқат хавфсизлиги таъминланишига эришилганлигини билдирмайди. Сабаби, озиқ-овқат хавфсизлигини характерловчи кўрсаткичларидан бири ушбу

¹ Муаллифлар томонидан тузилган.

1-жадвал. Ўзбекистонда аҳоли жон бошига асосий турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмининг рационал истеъмол меъёрларига нисбати (%)¹

Маҳсулот турлари	ЖССТ меъёрларига нисбатан*,%			Ўзбекистон Республикаси ССВ меъёрларига нисбатан,%		
	1991 й.	2016 й.	2019 й.	1991 й.	2016 й.	2019 й.
Дон	76,7	206,3	159,1	71,7	192,7	148,6
Картошка	17,9	95,4	85,5	17,8	95,1	85,2
Сабзавот ва полиз ва озуқабоп экинлар	146,9	249,6	247,3	153,7	261	258,7
Мева ва резаворлар	31,1	119,5	96,9	30,2	115,9	93,9
Гўшт (тирик вазнда)	54,6	99,6	103,7	52,4	95,6	99,6
Сут	36,4	76,4	78,0	35,6	74,8	76,3
Тухум (дона)	24,6	83,2	91,0	21,8	73,8	80,7

Изоҳ: ЖССТ сўнги йилларда озиқ-овқат истеъмоли меъёрларини кг. дан ккалга алмаштирган. Ккалда ҳисоблаш имконияти бўлмагани сабабли килограммда ҳисоблаш амалга оширилди.

маҳсулотларга импортга қарамлилик даражасини ҳам назарда тутди. Зеро, таҳлиллар мамлакатимизда ҳар йили сезиларли ҳажмда ғалла ва ун импорт қилиниши тенденцияси сақланиб қолаётганлигини кўрсатмоқда. Бу, ўз навбатида, республикамизда етиштирилаётган ғалла нави хомашёсини нон ва нон маҳсулотлари сифатидаги истеъмолга ишлатишнинг тўғридан тўғри имконияти йўқлиги билан изоҳланади.

Иккинчи томондан, ғалла хом ашёси асосан суғориладиган майдонларда етиштирилмоқда. Бу ўз навбатида чекланган сув ресурслари ҳамда истиқболда ушбу тенденцияни сақланиб қолиши шароитида озиқ-овқат хавфсизлигига барқарор эришиш вазифасини амалга оширишга тўсқинлик қилувчи асосий ички таҳдидлардан саналади.

Нон ва нон маҳсулотлари бўйича аҳоли жон бошига истеъмол қилиш ушбу тавсияларга кўра, рационал меъёрлар даражасидан ҳамisha юқори бўлган. 2019 йилда аҳоли жон бошига истеъмол қилиш ҳақиқий даражаси ЖССТ ва Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш

вазирлиги тавсия қилган меъёрлар даражасига нисбатан ўсимлик ёғи бўйича 183,6 фоиз ва 263,7 фоизга юқори бўлишига эришилган. Шунингдек, 2019 йилда 1990 йилдагига нисбатан гўшт ва гўшт маҳсулотларининг ҳақиқий истеъмол даражаси рационал меъёрларга нисбатан мос равишда 44,2 фоиздан 61,6 фоизга ҳамда 42,5 фоиздан 59,2 фоизга ўсди (қаранг: 2-жадвал).

Бундай ижобий силжишлар республикамиз аграр соҳасининг жаҳон аграр иқтисодиёти сектори билан ҳамкорлик алоқалари ижобий натижаси сифатида эътироф этилиши мумкин. Шу боисдан 2015 йилда мамлакатимиз Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти (ФАО) га аъзо давлатларга озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш соҳасида Мингйиллик ривожланиш мақсадларига эришгани учун бериладиган мукофотига сазовор бўлган 14 та давлатдан бири сифатида эътироф этилди.

Умуман олганда, Ўзбекистонда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришни барқарор ривожлантириш ва озиқ-овқат хавфсизлигига эришишга тўсиқ бўлувчи ташқи ва ички таҳдидларнинг сақланиб қолиниш тенденциялари кузатилмоқда. Улар, бизнингча, қуйидагиларда ўз аксини топган:

– урбанизация жараёнларининг жадаллашуви ва бошқа омиллар таъсирида қишлоқ хўжалиги экин майдонлари, хусусан, суғориладиган ерлар аҳоли жон бошига нисбатан камайиб бормоқда;

¹ Альманах Узбекистана 2013 год. - Т., 2013. -С.114; Ўзбекистон ҳудудларининг йиллик статистик тўплами.- Т.,2014.-92-93-бетлар; Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги 2017 йил. -Т., 2018.-36-бет; Социально-экономическое положение Республики Узбекистан за 2017 год.-Т., 2018.-С.51; Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати. Статистик тўплам. 2018 йил январь-декабрь.-Т., ДСҚ, 2019.-93-бет; Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий ҳолати. Статистик тўплам. 2019 йил январь-декабрь.-Т., ДСҚ, 2020.-130-140-бетлар; O'zbekiston Respublikasining demografik holati. Nashr etilgan: 20/07/2017//stat.uz маълумотлари асосида муаллифлар томонидан тузилган.

2-жадвал. Аҳоли жон бошига асосий озиқ-овқат маҳсулотлари ҳақиқий истеъмол даражасининг рационал истеъмол меъёрларига нисбатан ўзгариши динамикаси (% да)¹

Маҳсулот турлари	ЖССТ бўйича рационал истеъмол меъёри (кг/1 киши, 1 йилда)	ЎЗР бўйича рационал истеъмол меъёри (кг/1 киши, 1 йилда)	ЖССТ меъёрларига нисбатан,%		Ўзбекистон Республикаси ССВ меъёрларига нисбатан,%	
			1990 й.	2019 й.	1990 й.	2019 й.
Нон ва нон маҳсулотлари	120,5	129	141,1	147,4	131,8	137,8
Гўшт ва гўшт маҳсулотлари	70,1	73	44,2	61,6	42,5	59,2
Сут маҳсулотлари	404	413	45,3	66,8	44,3	65,4
Сабзавот ва полиз маҳсулотлари	140,3	134,1	76,3	197,6	79,8	206,7
Ўсимлик ёғи	13,1	9,1	91,6	183,6	131,8	263,7
Шакар, кондитер маҳсулотларини қўшганда	36,5	40,5	32,8	85,5	29,6	77,03

– ерларнинг мелиоратив ҳолати, мелиоратив тизим салоҳиятидан фойдаланиш даражаси оптимал ҳолатга нисбатан пастлигича қолмоқда, хусусан, суғориш тизимларининг фойдали иш коэффициенти 0,63 га тенг бўлмоқда;

– илгари суғорилган, аммо бўз ерларга айланган, қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб кетган ерлар мавжуд, ерларнинг, хусусан, яйловларнинг деградацияга учраш даражалари ортиб бормоқда;

– экологик ва иқлим ўзгаришлари натижа-сида ер-сув ресурслари танқислиги кутилмоқда ва уларнинг сифат жиҳатидан ёмонлашиш даражаси кучайиши кузатилмоқда;

– асосий турдаги қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари ҳажми миқдор жиҳатдан тиббий меъёрлар даражасида, баъзиларини эса меъёр даражасидан ҳам кўп ишлаб чиқариш тенденцияси кузатилмоқда. Аммо, чорвачилик учун озуқа таъминоти маҳсулотлари импорти сақланиб қолмоқда ҳамда инновацион технологиялар ҳамда ўсимликларнинг ҳосилдорлиги ва чорвачилиқда маҳсулдорликни ошириш усулларида фойдаланиш даражаси ҳамон паст;

– озиқ-овқат саноатининг мавжуд моддий-техник таъминоти, хусусан, қайта ишлаш тармоқлари корхоналари сони камлиги, асосий ишлаб чиқариш фондлари эскирганлиги, қайта ишлаш корхоналари республика ҳудудлари бўйича нотекис жойлаштирилганлиги боис

маҳсулотларни йўқотиш даражаси юқорилигича турибди;

– аграр соҳада инновацион ғоя, ишланмаларни яратиш ва амалиётга жорий этишнинг самарали тизими мавжуд эмас, хусусан, илм-фан ва илмий-тадқиқот учун сарфланган маблағлар кўлами ўта паст даражада ва бошқалар.

Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартиришнинг муҳим йўналиши қишлоқ хўжалигини жадал ривожлантириш, модернизация қилиш ҳисобланади. Шу боисдан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида **“Еттинчидан**, камбағалликни қисқартириш ва қишлоқ аҳолиси даромадларини кўпайтиришда энг тез натижа берадиган омил бу – қишлоқ хўжалигида ҳосилдорлик ва самарадорликни кескин оширишдир. Бунда ҳар гектар ердан олинadиган даромадни ҳозирги ўртача 2 минг доллардан камида 5 минг долларгача етказиш устувор вазифа қилиб қўйилади. Бунинг учун қишлоқ хўжалигига энг илғор технологиялар, сувни тежайдиган ва биотехнологияларни, уруғчилик, илм-фан ва инновациялар соҳасидаги ютуқларни кенг жорий этишимиз лозим”², - деб таъкидлаган. Ушбу мақсадга эришиш учун қуйидагилар амалга оширилади:

– аввало, фермер ва деҳқонларнинг ердан манфаатдорлигини ошириш. Бу борада ердан фойдаланиш ҳуқуқларини кафолатлаш ва

¹ Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги ва Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллифлар томонидан тузилган.

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабрь. // “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 30 декабрь.

ерларни бозор активларига айлантириш масаласи кўриб чиқилади. Шунинг учун Ҳукумат икки ой муддатда ердан фойдаланиш ҳуқуқини мустаҳкамлаш, унинг иқтисодий қийматини белгилаш ва молиявий оборотга киритиш механизмларини жорий қилиш бўйича таклиф кириштирилди;

– 2021 йили барча вилоятларда Қишлоқ хўжалигида билим ва инновациялар марказлари ташкил этилиб, уларда “ягона дарча” тамойили асосида 100 дан ортиқ агрохизматлар кўрсатиш йўлга қўйилади. Бу марказлар орқали ернинг сифатини яхшилаш, касалликларга қарши курашиш, уруғликларни танлаш билан боғлиқ муҳим хизматлар кўрсатилади;

– қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш, рақамлаштириш, ернинг унумдорлигини ошириш, замонавий агротехнологияларни жорий этишга илк бор 600 миллион доллардан зиёд кредит ва грант маблағлари жалб қилинади;

– сувни тежайдиган технологиялар жорий этиладиган ер майдонлари 5 баробарга кўпайтирилиб, 430 минг гектарга етказилади, 90 минг гектар янги ерлар ўзлаштирилади¹.

Хулоса ва таклифлар.

1. Озиқ-овқат таъминоти комплекс чоратадбирларни ўзи ичига олганлиги, шунингдек, ўз навбатида ушбу вазифаларни бажариш турли давлат-нодавлат идораларга юклатилганлиги, яъни турли идоравий мансубликдаги ташкилот ва идоралар вазифаларини мувофиқлаштирувчи орган йўқлиги уларнинг ижросини самарали ташкил этиш имконини бермайди. Шу боис, бизнингча, озиқ-овқат соҳасида ва иқтисодиётнинг ўзаро боғлиқ тармоқларида стратегик мақсадларни ва устувор йўналишларни белгилаб берувчи “Ўзбекистон Республикасининг озиқ-овқат хавфсизлиги тўғрисида”ги қонуни қабул қилиниши мақсадга мувофиқ. Зеро, ушбу қонун инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини, шу жумладан, яшаш ҳуқуқини таъминловчи зарур шарт сифатида қаралувчи халқаро ҳуқуқ ривожланиши бўйича қонунчилик тизимида ҳам алоҳида ўрин тутати.

2. Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича қонун нормаларини таҳлил этиш шуни кўрсатадики, бу соҳадаги ҳуқуқий муносабат-

ларни тартибга солувчи Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси ва «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунининг айрим қоидаларида ўзаро мувофиқлик мавжуд. Шу муносабат билан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексидаги тегишли моддаларни ва «Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунни қайта кўриб чиқиш талаб этилади.

3. Қишлоқ хўжалиги ерларининг хусусиятларидан келиб чиқиб, экин турларини минтақа ва ҳудудлар бўйича жойлаштиришнинг илмий асосланган дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш; қишлоқ хўжалиги экин майдонларининг, шу жумладан, суғориладиган ерларнинг кескин қисқаришига йўл қўймаслик мақсадида жойларда ер мониторингини мунтазам ва тизимли равишда амалга ошириш мақсадга мувофиқ.

4. Озиқ-овқат хавфсизлигига таъсир кўрсатиш даражаси сифатида қишлоқ хўжалиги экинларининг минерал ўғитларга бўлган илмий талабини ишлаб чиқиш ҳамда минерал ўғитлардан табақалаштирилган ҳолда фойдаланиш лозим. Шунингдек, етиштирилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларига қўлланиладиган кимёвий воситалар регламентларини тартибга солиш ва қўллашни назорат қилиш ҳамда маҳсулотни истеъмолга чиқаришда унинг таркибидаги нитрат, пестицидлар ва оғир металл тузлари қолдиқ миқдорларини лаборатория таҳлилларидан ўтказиш тизимини шакллантириш мақсадга мувофиқ.

5. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда асосий тармоқ бўлган қишлоқ хўжалигининг ривожлантирилиши кўп жиҳатдан сув ресурслари қай даражада мавжудлигига ва улардан оқилона ва самарали фойдаланишга боғлиқ. Шу боисдан ҳам сув ресурслари мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Шундай экан, сувнинг қатъий ҳисоб-китобини жорий этиш, суғориш тармоқларининг техник, суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, тизимда автоматлашган бошқарув ва кузатув тизимини яратиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни диверсификациялашга алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

¹ Ўша манба.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармонининг 1-илоvasи. lex.uz.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабрь.// Халқ сўзи, 2020 йил 30 декабрь.
3. Абдуғаниев О.А. Минтақанинг озиқ-овқат билан таъминланганлигини баҳолаш услулари ва мезонлари //“Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. №3. Май-июнь 2018 йил. //www.iqtisodiyot.uz.
4. Абулқосимов Ҳ.П., Расулов Т.С. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий жиҳатлари ва йўналишлари. Монография. – Т.: “Fan va texnologiya”, 2017. – 152 бет.
5. Алимджанова М.Г., Бекмухамедова К.М. Правовая основа обеспечения продовольственной безопасности в условиях Евразийского экономического Союза // <http://www.eurasiancommission.org>.
6. Анищенко А.Н., Ускова Т.В., Семенов Р.Ю., Чеквинский А.Н. Продовольственная безопасность региона. – М.: ИСЭРТ РАН, 2014. – 140 с.
7. Бекенов С.С. Критерии и оценки продовольственной безопасности//Вестник КРСУ.№2. 2003.// <https://www.krsu.edu.kg/vestnik/2003/v2/a03.html>.
8. Беркинов Б.Б., Ахмедов У.Қ. Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган истеъмол талабларининг таҳлили//http://www.biznes-daily.uz/ru/birja_expert/24951.
9. Жондарев А.М., Петров А.А. Экономическая безопасность хозяйственных систем. Учебник. Под общ. Ред. А.В.Колосов. – М.: изд. РАГС, 2001.
10. Кайгородцев А.А. Экономическая и продовольственная безопасность Казахстана. Вопросы теории, методологии, практики. – Усть Каменегорск, 2006. – 384 с.
11. Крылатых Э.Н., Мазлова В.З., Межонова Н.В. Национальная экономика: обеспечение продовольственной безопасности в условиях интеграции: Монография /– М.: НИЦ ИНФРА-М, 2016. – 238 с.
12. Сайдахмедова Н.И. Бозор иқтисодиёти шароитида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг назарий жиҳатлари ва йўналишлари. Монография. – Т.: “Fan va texnologiya”, 2018.-156 бет.
13. Саидова Д.Н., Рустамова И.Б., Турсунов Ш.А. Аграр сиёсат ва озиқ-овқат хавфсизлиги. Ўқув қўлланма. – Т.: ЎзФА Асосий кутубхонаси босмахонаси нашриёти, 2016. – 258 бет.